

Muisti ja perustuslait

Heino Nyysönen

Muisti on noussut entistä kiinnostavammaksi tutkimuskohteeksi eri tieteenaloilla. On jo sangen tavallista puhua vaikkapa historian hyödyttämistä ja ennen kaikkea muistibuumista, joka viittaa kaikenlaisten muistiin liittyvien ilmiöiden kasvuun. Epäilemättä muistiin liittyy usein dramatiikkaa ja siinä on myös draamaan sopivia aineksia, kun yhden unohtama ja toisen vaikenema asia nousee ja nostetaan uudelleen keskusteluun. Vaikka muistia ja muistamiseen liittyviä ilmiöitä on lähestytty myös politiikan ja aluetutkimuksen kannalta kiinnostavista ja relevantista näkökulmista, on muistin ja poliittisen vallan suhteesta tehty varsin vähän tutkimusta (Müller 2002, 1).

Tutkimukseen liittyvä ongelma liittyy epäilemättä muistin eklektisyyteen ja monitulkintaisuuteen. Varsinkin, kun olemme tekemisissä yksilön ylittävän muistamisen kanssa, muistia määrittävien lisätermien kuten kollektiivinen, vernakulaari, sosiaalinen, kulttuurinen, kommunikatiivinen tai institutionaalinen merkitys kasvaa.¹ Muisti liitetään usein myös identiteettiin ja sen rakentamiseen. Tässä artikkelissa ’perustuslakimuistia’ lähestytään politiikan tutkimuksen näkökulmasta sekä ankkuroidaan

tutkimuksellisten apukäsitteiden aika ja historia avulla.

Artikkelin varsinainen keskustelunavaus on liittyy muistitutkimus perustuslakeihin. Äkkisel-tään ”muistin” ja ”lain” yhtymäkohta ei vaikuta ollenkaan mielekkäältä: muisti on jotakin epä-määräistä ja muuttuvaa ja laki jotakin selkeää ja pysyväistä. Artikkelissa huomio kiinnittyy kuitenkin vain perustuslakien johdantoihin, joita ei ole juurikaan tutkittu. Ensinnäkin vertailevan politiikan tutkimuksen lähtökohtana on tässä kulttuurintutkimusta lähenevä ihmettely siitä, kuinka joissakin maissa perustuslaki on varus-tettu johdannolla, jota toisissa maissa taas ei ole. Itse asiassa sellaiset maat kuten Suomi, joilta johdanto puuttuu, ovat Euroopassa vähemmistö-nä. Johdantojen pituus vaihtelee Yhdysvaltain klassisesta yhden lauseen ”We the People” muotoilusta mittaviin Turkin ja Andorran tai nyt jopa yli 30 lausetta sisältävään uuteen Unkarin perustuslakiin. Väitän, että johdannot eivät vain kiteytä perustuslain henkeä, vaan toimivat myös muistin politiikan välineinä muistuttamalla kansalaisia tärkeiksi nostetuista teemoista. Edelleen väitän, että sellaisiin kokonaisuuksiin kuin esi-merkiksi kansaan, kansakuntaan tai kansalaiseen vetoamisella on merkitystä myös nationalismin ja demokraattisten käytäntöjen kannalta.

Artikkelissa tutkitaankin, miten valtiot määrittävät itsensä, ”meidät”, perustuslakien johdannoissa sekä millaisiin historiallisiin tapahtumiin tai hetkiin ne mahdollisesti veto-avat. Käyttämäni tekstuaalinen lähtökohta ei kuitenkaan merkitse, että kaikki ne, joita perustuslaki koskee, varauksetta jakaisivat nämä käsitykset. Kun lakeja ei aina ole edes alistettu

kansanäänestykseen, marxilaisittain kyse olisi hallitsevan luokan ideologiasta, joka ilmenee parlamentissa hyväksytyinä kertomuksina. Toisaalta esimerkiksi skinneriläisittäin ajateltuna perustuslakien voi jopa olettaa olevan (vain) puheenvuoroja aikalaiskeskustelussa. Edelleen, Jaakko Nousiainen (2013, 1) tutkimuksen mukaan perustuslaki saa vaikutteensa säätäjiensä arvomaailmasta, kulttuuripiirin aate- ja teoriaperinnöstä, valtopoliittisista laskelmista ja kantaa myös hyväksymisajankohtansa leimaa. Tähän on hyvä lisätä, että demokratian laadun kannalta on merkitystä sillä, onko laki viety läpi esimerkiksi parlamentissa tai kansanäänestyksellä. Koska perustuslain asema on perinteisesti kuulunut olla muiden lakien yläpuolella, on ajateltavissa, että myös niiden johdannot ovat ikään kuin ”kiveen hakattuina” kirjoitetut kansakunnan kaapin päälle. Siksi on lupa odottaa, että niiden sanamuodot ja käsitteet on mietitty poikkeuksellisen tarkasti: ne edustavat poliittista ajattelua *par excellence*.

Artikkelin tavoite on yhtäältä vertailla perustuslakien johdantoja teksteinä keskenään ja toisaalta yhdistää ne Unkarin vuonna 2012 voimaan tulleeseen perustuslakiin. Katson, että entiseen neuvostoblokkiin kuuluneet itäisen Keski-Euroopan ja Itä-Euroopan valtiot muodostavat kvantitatiivisesti riittävän vertailuaineiston jo niiden historiallisen kommunistivaltaan liittyneen kokemuksen perusteella. Toisekseen vertailua helpottaa se, että aineiston kaikki perustuslait on kirjoitettu kokonaan uusiksi 1990-luvulta alkaen. Käytännössä myös niiden jokaisen perustuslaissa on johdanto, sillä vain Romania kulkee tässä omaa tietään. Käytetyt perustuslakitekstit löytyvät internetistä englanniksi hakusanalla *constitutions* osoitteesta legislationline.org. Kosovon osalta olen täydentänyt tätä muista lähteistä. Kontekstina mukana on lisäksi joitakin viitteitä Yhdysvaltoihin ja Länsi-Eurooppaan.

Metodisilta valinnoiltaan tutkimukseni lähestyy vertailevaa politiikan tutkimusta, jossa on tavoiteltu *the most similar cases* eli samassa tilanteessa olevia valtioita. Kansakuntaan (*nation*) vetoajien osalta vertailussa mennään kuitenkin syvemmälle kohti kieltä, laadullista tutkimusta

ja alkuperäistekstejä. Näin yhtäältä kyse on määrällisestä, käännosten perusteella tehdystä ja toisaalta nation-osan osalta poliittisen kielen näkökulman huomioon ottavasta laadullisesta vertailusta. Missä määrin Unkari on poikkeustapaus sekä perustuslain säätämistavaltaan että lakiin liitetyltä johdannoiltaan?

Kun vertailussa on mukana myös muistin ulottuvuus, haluan korostaa, että myös tutkija on samassa virrassa kohteensa kanssa: artikkelissa perustuslakien johdantoja luetaan paitsi kuten ”menneisyyttä ulkomaana” myös ”ulkomaata menneisyytenä”, eli perustuslakien tutkiminen vaatii politiikan lisäksi myös historian ja ellei jopa kirjallisuustieteenkin tuntemista. Tarkastelussa perustuslakien johdannot ovat ensisijaisesti politiikan tutkimuksen tulkintaa vaativia tekstejä. Niiden kaikkien syntykonteksteihin, kuten parlamenttikeskusteluihin, ei ole Unkaria lukuun ottamatta tässä mahdollista puuttua. Kovin syvälle ei ole myöskään mahdollista mennä siinä, kuinka käsitehistorian tyyppiesimerkkejä, kuten demokratian tai vapauden käsitettä, saatetaan käyttää toisistaan poikkeavissa merkityksissä eri maissa – jo se, vedotaanko yleensä menneisyyteen, käytännössä historiallisiin tapahtumiin tai käsityksiin historiasta, on jo tutkimustulos sinänsä. Edelleen tarkastelen johdantoja implisiittisesti sellaisesta oikeuskulttuurista, jossa on vuosikymmenet toimittu ilman erityistä perustuslain johdantoa. Toisaalta Suomi on mukana Lissabonin sopimuksessa, jonka johdannossa sopimuksen laatijat ”hakevat innoituksensa” Euroopan kulttuurisesta, uskonnollisesta ja humanistisesta perinteestä ja ”palauttavat mieleen” Manner-Euroopan jaon päättymisen historiallisen merkityksen.

Alun teoreettisten ja metodologisten huomioiden jälkeen tarkastelen Unkarin nykyisen perustuslain syntyprosessia ja sen osakseen saamaa kritiikkiä. Seuraavaksi tutkin Unkarin perustuslain identifikaatioita tekstinä, minkä jälkeen siirryn vertailemaan muita maita kahdella tavalla: miten ”me” näkyy perustuslakien johdannoissa sekä millaisiin ajallisiin rakenteisiin ja historiallisiin hetkiin niissä vedotaan.²

Muisti, historia ja perustuslaki

Viime vuosina yleistynyt muistitutkimus on tuonut joukon uusia käsitteitä, joissa on oma viehätöksensä, mutta jotka eivät välttämättä aina ole onnistuneet selkeyttämään käytyä keskustelua. Reinhart Koselleckin (1972) käsitehistoriallisen metodin johdantoa lainaten voi sanoa eri asioista puhuttavan samoilla nimillä, mutta toisaalta myös samoista asioista eri nimillä. Tämä on näkynyt myös muistitutkimuksessa, jossa yksiselitteisten käsitteiden lisäksi – jotka käytännössä ovat käsitehistoriallisesta näkökulmasta mahdottomia – voidaan tarkastella, paitsi muistia sinänsä, myös muistin tutkimiseen liittyviä luokitteluja ja käsityksiä.

Ensimmäinen ja varsin karkea erottelu voidaan tehdä yksilöiden ja erilaisten kollektiivien välillä. Esimerkiksi Stråth in ja Pakierin (2010) kanta on tässä kohden jyrkkä: vain yksilöllistä muistia on olemassa. Yksilöt epäilemättä ovat niitä, jotka muistelevat, sillä vanhan sanonnan mukaan rakenteet eivät puhu. Konstruktivistit puhuvat kuitenkin institutionalisoitumisesta, siitä, kuinka erilaiset käytännöt muotoutuvat vallitseviksi totuuksiksi, jossa ”individuaalinen” on myös opittua ja ”sosiaalista”.³ Väitän, että perustuslaki on instrumentti, jolla erilaisia käytäntöjä pyritään vakiinnuttamaan. Epäilemättä eri maiden perustuslaeissa on olemassa myös yhteisiä piirteitä. Silti perusväitteeni on, että periaatteessa voittanut koalitio voi halutessaan kirjata perustuslakiin mitä tahansa. Pelkästään valtaan ja voimaan perustuva asetelma asettaa kuitenkin myös suuren vastuun demokratian toimivuudesta ja voi olla myös riski eri poliittisissa kulttuureissa.

Eşref Aksu (2009) erottelee yksilötason, organisatorisen ja institutionaalisen muistin ja rinnastaa ne lopulta kaikki kollektiiviseen muistiin. Yksilötason orgaaninen muuttuu organisaatioissa muovatuksi (*designed*) ja mekaaniseksi. Sen sijaan, että puhuisimme globaalista kollektiivisesta muistista, Aksu pitää mahdollisena, että syntymässä on jonkinlaista globaalista institutionalisoitunutta muistia. (Aksu 2009, 321–327). Globaali

kollektiivinen muisti lienee käsitteenä liian löyhä, mutta tässä riittää sen toteaminen, että muisti voi institutionalisoitua tavoiksi toimia, ja muistia tallentuu eri organisaatioihin ja niiden harjoittamaan vallankäyttöön. Missä määrin esimerkiksi ajatukset globaalista demokratiasta tarvitsisivat tuekseen jonkinlaista globaalimpaa muistia, ja jos näin on, niin millaiset tai kenen kokemukset olisivat tällöin etusijalla? (vrt. Nyysönen & Halla 2013). Pitäisikö kaikkien maailman ihmisten tuntee esimerkiksi holokausti, joka kansanmurhista on noussut eräänlaiseksi globaalin muistin mittapuuksi? Jos pitää, niin miten tämä suhtautuu muihin tuhoisiin kansanmurhiin?

Perustuslakien tapauksessa voidaan muistin kannalta mennä pitemmälle: niiden tehtävänä on ohjata ja muistuttaa kansalaisia. Tällaiset perustuslakimuistit voivat vaihdella ns. politiikan parhaista käytännöistä yhden puolueen agendaan. Johdantojen osalta muistuttaminen on ohjailevaa ja kertoo myös identifi kaation kohteista, mikä voidaan nähdä turhamaisena ”koristeluna” varsinkin Suomen tapaisissa maissa. Maat, joissa johdantoja ei ole, ovat Euroopassa kuitenkin vähemmistöissä: esimerkiksi Pohjoismaat, Benelux-maat, Italia, Itävalta ja Kreikka. Esimerkiksi Hollannissa perustuslain laatijoiden on sanottu nimenomaan halunneen välttää oikeuden ideologisoitua (Nyysönen 2011). Entisen itäblokin alueella marxismi-leninismen perinnöllä voi olla oma vaikutuksensa – useiden sosialistimaiden perustuslaki perustui Neuvostoliiton 1936 malliin, mutta pelkästään post-kommunistisena politiikan ilmiönä johdantoja tuskin kuitenkaan voi pitää.

Bill Kissane ja Nick Sitter (2010) arvioivat nationalismiin olevan nousussa uudella arenalla eli juuri perustuslaeissa. Erityisesti kommunistivallan romahduksen jälkeen monet valtiot uusivat lakejaan ja pyrkivät yhdistämään nationalistista ja republikaanista käsitteistöä Euroopan neuvoston liberaaleihin arvoihin. Tähän mahtuivat esimerkiksi vähemmistöky symykset, suvereniteetti tai EU:n vastustaminen. Ernest Gellneriä seuraten tutkijat arvioivat nationalismiin lisääntyneen ja olleen artikkelin kirjoitus-

hetkellä vahvinta juuri Keski- ja Itä-Euroopassa. (Kissane & Sitter 2010a, 1; Kissane & Sitter 2010b, 49). Toisin sanoen perustuslain johdannossa olisi näin kysymys myös kansallisen identiteetin ja omien erityispiirteiden muovaamisesta sekä vahvistamisesta globaalissa maailmassa.

Jo se, että Euroopan maiden enemmistö on liittänyt tärkeimpään lakiinsa preambulan, kertoo niiden merkittävydestä. Tunnetuimpia maailmalla ovat Yhdysvaltojen *We the People*, Ranskassa vuoden 1789 vallankumouksen viitteet tai maininta Jumalan edessä olemisesta Saksan perustuslaissa. Kun takavuosina oltiin laatimassa Euroopalle erityistä perustuslakia, eri maissa käytiin debattia siitä, pitäisikö Jumala ja Euroopan kristilliset juuret mainita laissa. Ajatus Euroopan kristillisistä juurista näyttääkin muodostuneen jonkinlaiseksi ideologiseksi dogmiksi maailmankatsomuksellisille puolueille eri maissa. Lissabonin sopimukseen muotoillussa kompromississa kyse on Euroopan kulttuurisesta, uskonnollisesta ja humanistisesta perinteestä.⁴

Metodisesti lähdän liikkeelle siitä, että historia ja muisti ovat kaksi eri asiaa, mikä ei usein ole niin ilmiselvää kuin aluksi saattaa näyttää. Jos esimerkiksi jokin historiallinen tapahtuma tai perinne kohotetaan perustuslakiin, onko se silloin historiaa vai muistia? Esimerkiksi historian tutkija Alan Megill arvosteli ajatusta, jonka mukaan historia samaistuisi muistiin. Historioitsijalle muistelijoiden narratiivit toimivat todistuskappaleina, jälkinä, muiden lähteiden ohessa. Toiseksi muisti auttaa historiallisen kokemuksen rekonstruoinnissa. Kolmas tapa on itse muistamisen tapojen tutkiminen esimerkiksi muistelmien kautta. Vasta neljäntenä Megillin luokituksessa on edellisistä, ”historiasta”, poikkeava muiston viettäminen, joka usein uskonnollisella tai ideologisella sävyllään ylittää historian tutkimuksen. Muistista (*memory*) tulee kunnioittamisen (*veneration*) kautta muiston vaalimista (*commemoration*) (Megill 2007, 29–30). Nähdäkseni perustuslaki on helppo asettaa tähän jälkimmäiseen kategoriaan, ja se merkitsee juhlapäivää esimerkiksi Puolassa, Norjassa, Ruotsissa ja muutamissa muissa maissa.

Muisti toimii välittäjänä menneen ja tulevan välillä (Lebow 2006, 8). Muisteleminen tapahtuu aina nykyisyydestä, kun taas historian tutkimus jo periaatteessa pyrkii tarkastelemaan tutkimuskohdettaan sen oman ajan ehdoin. Myös kokemus liittyy muistiin: Reinhart Koselleckin (1988) mukaan ensin jotakin tapahtuu ja sitten siitä kerrotaan. Vaikeampi kysymys on kuitenkin se, edellyttääkö muisti aina myös muisteleminen: peruskokemus voi olla traumaattinen, mykkä tai siitä vaietaan. Mykkä kokemus voi ilmetä vaiettuna vastarintana, mutta jo kokemuksen politisointi vaatii sen avaamista ja artikuloimista.

Richard Ned Lebow’n (2006, 11) mukaan yksilöllinen muisti tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, mitä yksittäiset ihmiset muistavat tai olettavat muistavansa menneisyydestään. Kollektiivinen muisti viittaa tapoihin, joilla laaja joukko ihmisiä jakaa – tai ainakin kuvittelee jakavansa – käsityksiä menneestä (vrt. Bell 2006, 2). Institutionaalinen muisti puolestaan määrittänyt tavoiksi, joilla poliittiset eliitit ja näiden vastustajat luovat menneelle merkityksiä ja pyrkivät levittämään ja juurruttamaan niitä yhteiskuntaan. Poliittisesti merkittävin on Lebow’n mukaan institutionaalinen muisti, koska sillä on mahdollista käsitellä muistin käyttöä poliittisissa yhteyksissä (Lebow 2006, 13–14). Vaikka institutionaalinen muisti on käsitteenä ongelmallinen, perustuslakien tapauksessa se korostaa juuri niihin liittyvää vallankäytön ulottuvuutta, jolla ”jonkun” toisuus – kollektiivinen muisti – pyritään tekemään yleiseksi.

Richard Ned Lebow esittää kolme toisiinsa liittyvää ajatusta siitä, mikä on muuttumassa suhtautumisessa muistiin ja muistamiseen. Julkisessa keskustelussa on ensinnäkin alettu tiedostaa muistin olevan ongelmallinen ja usein kiistanalainen ilmiö. Toiseksi joissakin maissa on alettu tiedostaa juuri muistin kiistanalaisuuden ja muokattavuuden mukanaan tuomat mahdollisuudet. Kolmanneksi Lebow olettaa, että lisääntyneellä tietoisuudella muistin muovattavuudesta ja kiistanalaisuudesta on suuri vaikutus siihen, miten muistiin voidaan vaikuttaa tai miten sitä voidaan yrittää hallita yksilöllisellä, kollektiiv-

visella tai institutionaalisella tasolla. (Lebow 2008, 25–26.) Tästä näkökulmasta perustuslaki epäilemättä kiteyttää asioita ja toimii muistin politiikan välineenä.

Toisin kuin läntisessä Euroopassa, Itä-Euroopassa ei Lebow'n mukaan ennen kommunismin romahdusta juuri käyty avointa keskustelua menneestä eikä sen muistamisen tavoista. Ainoa hyväksytty tapa oli vahvasti ylhäältäpäin, koulutusjärjestelmän ja median kautta, tarjottu virallinen näkemys menneisyydestä. Se, että itäisessä Euroopassa hyväksytty tapa oli joissakin tapauksissa voimakkaasti ristiriidassa kansalliset erityispiirteet huomioivien käsittelytapojen tai ”kokemuksen” kanssa, teki Itä-Euroopan maiden asukkaat erityisen tietoisiksi muistin poliittisuudesta. (ibid., 26–27).

Muistin tulevaisuutta koskeva Lebow'n huomio on, että institutionaalista muistia vastustavien tai sille vaihtoehdon tarjoavien muistamisen muotojen merkitys lisääntyy. Tämän tietoisuuden ansiosta ihmiset voivat suhtautua institutionaaliseen muistiin aiempaa kriittisemmin, pohtia sen taustalla olevia intressejä ja etsiä sille vaihtoehtoja. Niiden etsiminen saattaa heikentää institutionaaliseen muistiin perustuvien identiteettien merkitystä ja vahvistaa niiden sijaan esimerkiksi ammattiin, uskuntoon tai valtioiden rajat ylittäviin sukulaisuussuhteisiin perustuvia identiteettejä. Toisaalta Lebow huomioi myös täysin päinvastaisen kehityksen mahdollisuuden eli ihmisten taipumuksen tukeutua tulevaisuudessa aiempaa enemmän oman kansan ansioita tai erinomaisuutta korostaviin kansallisiin kertomuksiin (ibid., 31–32). Kuten jatkossa ilmenee, nähdäkseni Unkarin uusi perustuslaki toimii esimerkkinä jälkimmäisestä kehityskulusta. Nykyisin sen johdanto jaetaan alakoulun viidesluokkalaisille opetusministerin kirjeellä varustettuna ja itse laki kahdeksaslukkalaisille.

Unkarin perustuslain syntyvaiheet

Toisin kuin monissa muissa transitiomaissa, Unkarissa varsinainen uusi perustuslaki jäi laatimatta 1990-luvulla. Tämä johtui lähinnä kol-

mesta tekijästä: vanha, vuonna 1989 läpikotaisin muutettu laki toimi edelleen suhteellisen hyvin, hallituksen ja opposition välinen polarisaatio ei rohkaissut laajempaa periaatteellista keskustelua sekä yleensäkin muutosmaiden agenda oli työteliäs. Vuoden 1989 järjestelmänmuutos perustui ”neuvoteltuun vallankumoukseen”, jossa olemassa oleva 1949 neuvostomallinen perustuslaki toimi alustana. Pyöreän pöydän neuvottelujen seurauksena ”Rubikon” ajoitettiin vuoden 1956 kansannousun vuosipäivään 23.10.1989, jolloin Unkari muuttui tasavallaksi ensimmäisenä entisistä sosialistimaista – joitakin viikkoja ennen kylmän sodan päättymisen symboliksi nostettua Berliinin muurin murtumista.⁵ Tämän jälkeen tätä nimellisesti 1949 mutta 1989 perinpohjin muutettua lakia muutettiin vuosien mittaan kymmeniä kertoja.

Uusi perustuslaki ei kuulunut vaaliteemoihin vuonna 2010, jolloin Fidesz-KDNP saavutti parlamenttiin kahden kolmasosan enemmistön saamalla 53 % äänistä. Voittaneen koalition parlamentissa hyväksyttävän julkilausuman mukaan voitto merkitsi ”vallankumousta äänestyskopeissa”. Julkilausuma tulkitsi viimeiset kaksi vuosikymmentä kriiseiksi, joiden vastapainoksi vaaleissa syntyi uusi ”kansallisen yhteistyön järjestelmä”. (Magyar Nemzet 15.5.2010; Népszabadság 5.7.2010). Hallituspuolue ei tyytynyt vain muuttamaan perustuslakia, vaan ilmoitti laativansa kokonaan uuden, joka hyväksyttiin huhtikuussa 2011. Esitys jakoi puolueet, sillä oppositiosta äärioikeiston kansallisradikaali Jobbik osallistui lain käsittelyyn, kun taas sosialistit ja vihreät boikotoivat prosessia. Esimerkiksi Suomen tavoin lakia ei tarvinnut vahvistaa kahdessa parlamentissa, eikä sen hyväksymisestä järjestetty kansanäänestystä kuten monissa transitiomaissa tehtiin.⁶

Tässä yhteydessä ei ole mahdollista lähteä arvioimaan sitä, missä mielessä prosessissa oli kyse enemmistön diktatuurista tai suoranaisestä parlamentaarisesta vallankaappauksesta. Silti tällainen koko pelisääntöjen, *polityn* muutosyritys nähdäkseni ylittää joka tapauksessa pelkän enemmistödemokratian (vrt. Lijphart 1999). Kysymys

onkin ollut eurooppalaisella asialistalla useaan otteeseen: Euroopan neuvoston demokratiaa ja laillisuutta tutkiva Venetsian komissio arvosteli perustuslakia ja sen säätämistapaa sekä ennen että jälkeen sen parlamenttikäsittelyn. Euroopan parlamentti kehotti Unkaria huomioimaan Venetsian komission esitykset joko muuttamalla lakia tai täydentämällä sitä muulla lainsäädännöllä. Kritiikki koski muun muassa läpinäkyvyyttä, tasapuolisten kansalaisoikeuksien turvaamista ja takuita, että Unkari kunnioittaa, johdanto mukaan lukien, muiden maiden alueellista integriteettiä (Revised Hungarian constitution 2013; vrt. Ágh 2012, 71; European Commission 2011). Pitkällisen eurooppalaisen kädenväännön seurauksena Unkari on muuttanut viidesti 2012 alussa voimaan tullutta perustuslakia.

Nähdäkseni on selvää, että hallituksen haluttomuus kuunnella kritiikkiä ja kritiikin toimeenpanon hitaus on vaikuttanut – yhdessä erityisesti medialainsäädännön kanssa – maan kansainvälisen maineen tahriintumiseen. Unkari on toistaiseksi välttänyt Euroopan neuvoston tarkkailulistalle joutumisen – ja osittain siksi, että keskustelu on puoluepolitisoinut. Unkarin hallitus arvioi kyseessä olevan vasemmiston ja liberaalien aloittama ajojahti Unkaria vastaan. Fideszin viiteryhmä EPP on jakaantunut kysymyksessä ja Unkarin hallituksen toimia on ymmärretty jonkinlaisen edellä mainitun enemmistödemokratian harjoittamisena.⁷ Kesällä 2013 EN päätti äänin 149-38 seurata Unkarin demokratiakehitystä tarkkaavaisesti – monitoringitilistalla ei ole yhtään EU-maata.⁸ Myös Euroopan parlamentti äänesti Unkarin tuomitsevan päätöslauselman puolesta heinäkuussa 2013.

Kansakunnan uskontunnustus

Unkarin 2012 perustuslaki ei ole nimeltään varsinaisesti konstituutio vaan peruslaki (*Alaptörvény / Fundamental Law*). Sen alussa ovat Ferenc Kölcsey'n 1823 kirjoittaman kansallishymnin alkusanat ”Herra sa oot kaikkivaltias” (Toivo Lyy'n suomennos) ja alaotsikko ”Kansallinen uskontunnustus” (*Nemzeti hitvallás/National Avowal*).

Johdannossa on yhteensä 32 lausetta, ja se alkaa versaalilla *MI, A MAGYAR NEMZET TAGJAI* eli ”Me, unkari(laise)n kansakunnan jäsenet”. Silmiinpistävää tekstissä on sen vahva me-retoriikka: vain parissa kohden me-muoto puuttuu. Tämä korostuu entisestään englanninkielisessä käännöksessä, joka korostaa subjektia *we*, joka suomen ja unkarin kielessä osin hukkuu osaksi verbiä. Tyyliään teksti toistaa lähes runollista ja uskonnollista kaavaa: ”Olemme ylpeitä (tms.) siitä, että..” Ensimmäinen kappale listaa neljä kansakunnan ylpeydenaihetta: Todetaan, kuinka kuningas Pyhä Tapani perusti Unkarin ja liitti sen osaksi kristillistä Eurooppaa. Toiseksi ollaan ylpeitä esi-isien taistelusta maan olemassaolon, vapauden ja itsenäisyyden puolesta. Kolmantena ovat unkarilaisten suuret intellektuaaliset saavutukset (joita ei kuitenkaan luetella erikseen). Neljäntenä on lainlaatijan ajatus siitä, että unkarilaiset ovat kautta vuosisatojen puolustaneet Eurooppaa ja rikastuttaneet Euroopan yhteisiä arvoja (*közös értékeit/common values*).

Toinen kappale korostaa kristillisyyden merkitystä kansakunnan ylläpitämisessä ja tunnustaa myös muut uskonnolliset perinteet. Tekstissä luvataan säilyttää viime vuosisadan myrskyissä hajonneen kansakunnan henkinen yhtenäisyys. Edelleen uskotaan ”meidän” kansallisen kulttuurin rikastuttavan yhtenäisen Euroopan diversiteettiä. Kolmas osa tunnustaa (*válljuk*)⁹ erilaisia asioita yhteensä seitsemän kertaa: sellaisia ovat ihmisarvo, vapaus yhteistyössä toisten kanssa, perhe ja kansakunta olemisen perusraameina sekä luottamus, usko ja rakkaus perusarvoina.

Erikseen puhutaan Unkarin historiallisen perustuslain kunnioittamisesta: todetaan Unkarin (parlamentissa vuodesta 2000 säilytetyssä, HN) kruunussa ilmentyvän Unkarin valtion perustuslaillinen jatkuvuus ja kansakunnan yhtenäisyys. Ottamatta kantaa käsitteen perustuslaki epämoderniin käyttöön riittää mainita, ettei lainsäätäjät tunnusta historiallisen perustuslain – jota ei siis erikseen määritellä – syrjäyttämistä Unkarin miehitysaikoina. Vuoden 1949 perustuslaki julistetaan pätemättömäksi ja kommunismin ja natsismin rikokset vanhentumattomiksi.

Edelleen johdanto tekee menneisyyspoliittisen aikarajauksen kuittaamalla 19.3.1944 – jolloin Saksa miehitti liittolaisensa Unkarin – menetetyt valtiollisen suvereniteetin tultua palautetuksi 2.5.1990. Näin vapailla vaaleilla valitun parlamentin ensimmäinen kokoontuminen nostettiin uuden demokratian alkupäiväksi – esimerkiksi vuoden 1989 tasavallasta johdannossa ei mainita mitään. Erikseen vapauden todetaan syntyneen vuoden 1956 vallankumouksessa, mistä lainlaati- ja ilmoittaa olevansa samaa mieltä vuoden 1990 parlamentin laatiman periaatejulistuksen kanssa.

Lopuksi 20. vuosisadan moraalisen järkkymisen jälkeen arvioidaan olevan tarvetta henkiselle uudestisyntymiselle. Lainlaati- ja lapsemme ja lapsenlapsemme tekevät lahjakkuudellaan, sitkeydellään ja henkisellä voimallaan Unkarin jälleen suureksi. Viimeisessä lauseessa todetaan, että ”me” Unkarin kansalaiset olemme valmiita perustamaan maan järjestyksen kansakunnan yhteistyöhön.

Me – kansa ja kansakunta perustuslaeissa

Maailmalla Yhdysvaltojen ”We the People of the United States” on ehkä kaikkein kuuluisin perustuslain avaus.¹⁰ Tätä muotoilua jäljitellään intertekstuaalisesti monissa maissa, joissa niissäkin yhden virkkeen sisään on mahduttettu erilaisia luetteloita, lauseita tai lauseenvastikkeita. Myös ”me, Unkarin kansakunnan jäsenet” liittyy vapauden ja Ranskan vallankumouksen universaliteettiperiaatteeseen. Silti jo tekstin alkuosa herättää enemmän kysymyksiä kuin mihin yhdessä artikkelissa pystyy vastaamaan. Esimerkiksi edellä olleet viittaukset kansakuntaan voidaan yhtä hyvin lukea muistutuksena ja tyytymättömyytenä nykyisiin rajoihin kuin olla lukematta. Itse asiassa unkarilaisen retoriikan monitulkintaisuus ja ”ovien lonksuttelu” jopa perustuslain johdannon tasolla on jo tutkimusongelma sinänsä.

Viime vuosien keskustelussa (yhtenäinen) ”kansakunta” on ollut poliittisesti ladattu käsite viimeistään jo 1990 lähtien, kun uusi pääminis-

teri József Antall ilmoitti olevansa hengeltään 15 miljoonan unkarilaisen pääministeri – Unkarin valtiorajojen sisällä on hieman alle 10 miljoonaa asukasta. Esimerkiksi kesällä 2010 käydyssä debatissa, joka koski Trianonin 1920 rauhansopimuksen 4.6. päivän nostamista vuositain vietettävien kansallisten muistopäivien joukkoon, opposition edustajissa oli halua mainita yhtenäisen kansakunnan sijaan kulttuurinen kansakunta. Lakitekstiin esitetty ilmaisu kuitenkin kärsi tappion äänestyksessä (Népszabadság 1.6.2010). Vuonna 2014 ulkounkarilaisilla, ”kansakunnalla”, on ensimmäisen kerran äänioikeus valtiollisissa vaaleissa, mikä voi olennaisesti vaikuttaa vaalitulokseen.

Eri kielissä voidaan toki vedota siihen, että käytännössä sanoilla ”kansan” ja ”kansakunta” ei ole erityistä eroa, vaan sana *nation* viittaa käytännössä sanaan *people* tai *state*. Unkarin tapauksessa valtio ja kansakunta ovat toimijoina eri asioita, voisi jopa provosoiden väittää kansakunta-retoriikan (*nemzet*) korvanneen sosialismin aikaisen kansa-retoriikan (*nép*).¹¹ Suomen kielessä kiintoisa erottelu löytyy Nykysuomen sanakirjasta: ”kansakunta järjestyneempi kokonaisuus kuin kansa”. Myös suomalainen diskursusi vaikuttaa vanhahtavalta mutta silti edelleen mahdolliselta: jokin ”kansakunta kokosi itsensä” voi korostaa yhteisöllisyyttä, mutta on vaikea kuvitella sitä esimerkiksi poliittisena iskulauseena ”Kyllä kansakunta tietää!”. Suomessa valtiolta toimijana kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta. Tämä ei ole hiustenhalkomista: esimerkiksi Slovakian unkarilaiset vaativat parlamenttia muuttamaan ilmaisun ”me Slovakian kansakunta”, minkä he katsoivat syrjivän maan unkarilaisvähenmistöä. Sen sijaan Tshekissä ”me” viittaa Böömin, Määrin ja Sleesian kansalaisiin eikä kansaan tai kansakuntaan. Tarkastellussa aineistossa muotoilu on poikkeuksellinen ja edustaa myös osalaatijansa Václav Havelin ajatuksia. Tshekki on poikkeus, kuten ovat myös itsenäinen Montenegro ja Georgia, jonka johdannon otsikkona ovat Georgian kansalaiset. Länsi-Euroopassa Espanjan *La Nación española* toimijana (1978)

vaikuttaa poikkeukselta siellä yleisemmästä kansa-retoriikasta.

Nykyisin Yhdysvaltain liberaalin demokrati-an ajatus, ”me-kansa”, on kopioitu monen muun maan, myös Venäjän johdantoon. Tutkimissani perustuslaeissa – erityisesti niiden englanninkielisissä käännöksissä – on mahdollisesti havaittavissa kaksi ”puoluetta”: kansa ja kansakunta¹². Näistä kansa-puolue on huomattavasti laajempi, sillä siihen vedotaan useissa entisen itäblokin maiden käännöksissä¹³. Venäjällä kansaa on 1993 johdannossa täsmennetty: ”me, multietninen Venäjän federaation kansa”. Pienempi kansakunta-puolue on edellistä helpommin identifioitavissa, sillä suuri osa sen jäsenistä näyttää sijoittuvan itäiseen Keski-Eurooppaan. Niillä on usein taustanaan myös suurvaltamenneisyys: Puola, Liettua, Unkari ja Slovakia. On kuitenkin korostettava, että tässäkin erot voivat johtua myös puutteellisista käännöksistä.

Erottelulla on kuitenkin merkityksensä, sillä esimerkiksi Ukrainassa määritelmä on ”Ukrainian people – Ukrainian citizens of all nationalities”. Myös Puolan tapauksessa (1997) määritelmää on katsottu tarpeelliseksi täsmentää: ”We the Polish Nation – all citizens of the Republic”. Katolisessa Puolassa muotoilu on jopa yllättävänkin vapaamielinen, sillä jatko-osa huomioi sekä uskovaiset että ei-uskovaiset: Tasavallan kansalaisten määrittely sisältää sekä Jumalaan uskovat, että tätä uskoa jakamattomat, jotka kunnioittavat muista lähteistä nousevia universaaleja arvoja. Näin Puolan perustuslaki tasapainoilee Unkaria enemmän eri maailman-katsomusten välillä huomioiden sekä kristilliset että universaalien ihmisoikeuksien perinteet – hieman samanlainen muotoilu on nykyisin Albanian johdannossa.

Historian jatkuvuus ja suuret hetket

Toisin kuin vanhalla mantereella, Yhdysvalloissa ei sanallakaan muistuteta historiasta, perinteistä tai kulttuurista. ”We the People” viittaa yksinkertaisesti tulevaisuuteen ja kertoo lyhyesti,

mitä on tehtävä. Sen sijaan aineistoni perusteella näyttää selvältä, ettei historialla legitimointi päättynyt kommunistivallan kukistumiseen: myös demokratiaa on haluttu juurruttaa, ei vain vaalien, vaan myös historian avulla. Näyttää siltä, että jatkuvuuden rakentamisen oletettiin tapahtuvan mieluummin pitkän kuin lyhyen valtiollisen kehityksen perusteella: Kroatian johdanto on verrattavissa Unkariin ja muistuttaa eniten historiankirjaa: siinä viitataan kansakunnan tuhatvuotiseen identiteettiin ja valtiolliseen jatkuvuuteen.¹⁴ Sen kahdessatoista erillisessä argumentissa todistellaan kansakunnan rakentamisen ideoita aina 600-luvulta Kroatian kansantasavallan perustuslakiin saakka. Niiden arvioidaan yhtäältä täyttyneen itsenäisyyden saavuttamisessa; toisaalta vuosisataiset (ikäikäiset) taistelut vapauden puolesta mainitaan useissakin johdannoissa: esimerkkeinä ovat Makedonia, Moldova, Montenegro, Slovakia. Länsi-Euroopassa puolestaan Irlanti (1937) on maa, joka kiitollisena muistaa sankarillista taistelua kansakunnan itsenäisyyden puolesta. Portugali (1976) yksilöi historiallisen käännekohtan: 25.4.1974 asevoimien liikkeen todetaan kruunanneen vastarinnan vuodet syrjäyttämällä fasistisen regiimin.

Pitkä perspektiivi toistuu perustuslaillisena narratiivina ja pienten kansojen haluna todistaa kuuluvansa kansakuntien joukkoon: Slovenia katsoo kansallisen identiteettinsä muodostuneen satojen vuosien kansallisissa vapaustaisteluissa. Albanian satojen vuosien pyrkimys on ollut kansallinen identiteetti ja yhtenäisyys. Ukrainan, kuten Valko-Venäjänkin, valtiollinen rakennusprosessi on perustuslain mukaan satoja vuosia vanha, Azerbaidžanissa valtiolliset perinteet arvioidaan yhtä mittaviksi ja Liettuaassa vapautta ja itsenäisyyttä todetaan puolustetun myös satoja vuosia. Käytännössä osmanien vallan vastustaminen on koko kaakkoista Eurooppaa yhdistävä perinne, mutta vain Unkari haluaa perustuslaissa muistaa puolustaneensa Eurooppaa ”kautta vuosisatojen”.

Slovakia on historiallaan ollut paitsi osa Unkarin kuningaskuntaa, Ylä-Unkari, myös sen

eräänlainen kilpailija, joka 1990-luvulla tunnettiin kansallismielisestä populismistaan. Ilman kansanäänestystä 1992 syyskuussa parlamentissa ratifioitu perustuslaki mainitseekin Määrissä 800-luvulla toimineet lähetysaarnajat ja kirkkoslaavin kehittäjät Kyrilloksen ja Metodiuksen sekä myös Suur-Määrin perinnön. Suur-Määri ei ollut valtakuntana pitkäikäinen, mutta sijaitsi kuitenkin alueella ennen unkarilaisten valloittajien tuloa. Eräänlainen ”me olimme täällä ensin”-ajattelu on silloin tällöin aiheuttanut debattia, paitsi slovakkien ja unkarilaisten, myös romanialaisten ja unkarilaisten välille. Suur-Määrin kuningas Svatoplukin patsas kohotettiin muutama vuosi sitten Slovakian parlamentin läheisyyteen, ja pääministeri Robert Fico on todennut sen olevan slovakkien Pyhä Tapani.

Jotkut maat lähtevät johdannoissaan siitä, että kyseessä on restauraatio, itsenäisyyden palauttaminen. Tšekin restauraationa on itsenäisen valtion muodostaminen uudelleen ja taustana uskollisuus Böömin kruununmaiden sekä Tšekkoslovakian pitkille perinteille. Myöskään Tšekissä joulukuun 1992 perustuslaista ei järjestetty kansanäänestystä, kuten ei yleensäkään koko yhtenäisvaltion samettierona tunnetusta tapahtumaketjusta. Sen sijaan Puolassa perustuslaki hyväksyttiin kansanäänestyksellä 1997: sen mukaan kotimaa sai takaisin (*odzyskać*) mahdollisuuden suvereenisti päättää kohtalostaan vuonna 1989. Johdannossa vedotaan myös ensimmäisen ja toisen tasavallan parhaisiin perinteisiin sekä yli tuhatvuotinen perintö. Viro viittaa helmikuuhun 1918 sekä kansanäänestykseen 1992, Georgia sekä pitkään valtiollisuuteen että vuoden 1921 perustuslakiin; Armeniassa restauraatio tulkitaan esi-isien salaisen viestin täyttämiseksi. Jotkut, kuten Montenegro (1992), ovat vedonneet historialliseen oikeuteen sinänsä, eli oikeuteen omaan valtioon. Vuonna 2007 parlamentin hyväksymä perustuslaki mainitsi vain 2006 kansanäänestyksen – muita historiallisia viittauksia siinä ei ole. Saman vuoden lokakuussa myös Serbiassa äänestettiin: perustuslain johdannossa Kosovon ja Metohijan katsottiin edelleen olevan kiinteä osa Serbiaa.

Ajallisen rakenteensa puolesta Kosovo (2008) on lähellä Yhdysvaltojen klassista mallia: johdannossa ei mainita mitään valtion eikä alueen menneisyydestä, vaan teksti keskittyy pelkätään tulevaisuuteen. Vapaan, demokraattisen ja rauhaarakastavan maan luomisesta on tehty kosovolaisten projekti. Seitsemän virkkeen lauseessa Kosovon luvataan olevan rauhaarakastava kotimaa kaikille kansalaisilleen. Johdannossa ollaan vakuuttuneita siitä, että itsenäisyys lisää vakautta alueella, Euroopassa sekä osallistumisesta euroatlanttiseen integraatioon – viime mainittu löytyy myös Montenegrosta samalta vuodelta. Myös Bosnia ja Hertsegovinan johdanto on hyvin ”muistiton”: inspiraation lähteenä viitataan yleismaailmalliseen ihmisoikeuksien julistukseen, ainoat päivämäärät liittyvät Geneveen ja New Yorkin syyskuuhun 1995, jolloin sota Bosniassa päättyi.

Ihmisoikeudet, oikeusvaltio, Jumala

Toisin kuin Unkarin 2012 johdanto, Yhdysvaltain ”We the People” määritteli yhdellä lauseella tavoitteen eli tulevan valtiomuodon, oikeuden, sisäasiat, puolustuksen, hyvinvoinnin edistämisen sekä vapauden. Tämäntapaiset ”muistiluettelot” ovat nähtävissä myös useissa tässä tarkastelluissa perustuslaeissa. Ihmisoikeudet, vapaus, oikeus, suvereenius, kansallinen yhtenäisyys, kansallinen perinne ja kulttuuri – nämä kaikki sinänsä yleisesti hyväksyttävät käsitteet löytyvät esimerkiksi Mongolian johdannosta. Tavallinen muotoilu on myös historiallisen ajan laajentaminen retorisella formulalla vastuun ottamisesta menneestä, nykyisestä tai tulevasta (esimerkiksi Turkmenistan, Valko-Venäjä) tai sukupolvista (esimerkiksi Azerbaidžan, Kazakstan, Moldova, Ukraina, Uzbekistan). Puolassa ja Ukrainassa historiallista vastuuta on laajennettu Saksan tavoin viittaamalla Jumalaan: Ukrainassa puhutaan kansan tahdosta, mutta vastuullisuudesta Jumalan edessä; Puolassa vastuullisuuden vaihtoehtoina ovat joko Jumala tai omatunto.

Silmiinpistävää on erilaisten etnisten vähem-

mistöjen, jopa nimeltä mainittujen, ottaminen huomioon – yhtäältä tämä kertoo yhdyntävän Euroopan tavoitteista ja toisaalta myös siitä, kuinka perustuslait ovat prosessi, joka alussa mainitun Nousiaisen mukaan kantaa hyväksymisajan-kohtansa leimaa. Maininta ihmisoikeuksista on sisällytetty esimerkiksi Albanian, Georgian, Makedonian ja Ukrainan alkuun. Samaten oikeusvaltio toistuu usein (esimerkiksi Moldova, Uzbekistan). Joissakin tapauksissa tämä herättää kysymyksen perustuslakidiskurssien ja käytäntöjen suhteesta, ”pelkästä retoriikasta”, kun juuri näitä maita löytyy Euroopan neuvoston monitorointilistalta. Tunnetusti Buharinin Neuvostoliiton 1936 perustuslakia sanottiin maailman demokraattisemmaksi, mutta harjoitettu käytäntö kuitenkin vaihteli. Silti, kuten Richard Sakwa on huomauttanut, eräänlainen kaksoisvalta kuului jo Neuvostoliitonkin aikakauteen: yhtäältä olemassa oli vahva regiimi, mutta toisaalta myös ajatuksia perustuslaillisuudesta kuten sosialistisen demokratian kehittäminen (Sakwa 2011, 29–43).

Nykyisin multietnistä Venäjää (1993), samoin kuin Kazakstania (1995) yhdistää muun muassa johdannossa mainittu kohtalo (*common fate*). Venäjä tiivistää sekin koko johdannon yhteen lauseeseen, johon yhtäältä mahtuu useita yleisiä periaatteita kuten kansalaisoikeudet ja vapaudet sekä toisaalta myös historiallinen valtioyhtenäisyys. Venäjän johdannossa esiintyy myös sana muisti, jolla viitataan esi-isien välittämään rakkauteen ja kunnioitukseen isänmaata kohtaan. Kirgisia on aineistossa toinen, joka nostaa muistin erikseen ja eksplisiittisesti johdantoon: halutaan kunnioittaa kansan vapauden edestä palvelleiden sankarien muistoa.

Historian oppikirjan aineksia?

Olen edellä yhdistänyt muistikeskustelun perustuslakeihin tarkastelemalla Unkarin 2012 voimaan tullutta perustuslakia ja suhteuttamalla sitä muihin vastaavassa tilanteessa olleisiin. Lakien ajatellaan sopivan Richard Ned Lebow’n ajatukseen institutionaalista muistista, joka on erityisesti vallanpitäjien manipuloinnin kohte-

na. Tutkimuksen perusteella on helppo yhtyä Jaakko Nousiaisen arvioon, että perustuslaki saa vaikutteensa säätäjiensä arvomaailmasta, kulttuuripiirin aate- ja teoriaperinnöstä, valtapoliittisista laskelmista ja kantaa hyväksymisajan-kohtansa leimaa. Tähän haluaisin lisätä, että usein perustuslaki kertoo myös laatijoidensa historiakäsityksistä. Vaikka tässä ei ole ollut mahdollista tutkia lähemmin esimerkiksi sitä, voiko keskiaikaisia yhteisöjä kutsua valtioiksi, olennaisempaa on ollut lainlaatijoiden perustuslain tasolle nostamat käsitykset, joilla ajatellaan olevan merkitystä edelleen myös maiden demokratioitumiselle.

Tarkastelluissa johdannoissa on selviä viitteitä liberaaliin demokratiaan, kuten oikeusvaltio tai ihmisoikeudet. Monin paikoin johdannot jäljittelevät Yhdysvaltain 1787 perustuslakia. Toisin kuin Yhdysvaltain kuuluisassa ”We the People”-johdannossa, aineistossani myös historia, kulttuuri ja perinne ovat edelleen valjastetut politiikan palvelukseen – mielellään mahdollisimman pitkällä valtiollisella kehityksellä. Yhtäältä vertailussa on siinä määrin yhteneväisiä piirteitä, että historiaan vetoamista voisi pitää jonkinlaisena marxismi-leninismien jäänteinä. Toisaalta johtopäätös on riittämätön, koska myös joillakin Länsi-Euroopan vakiintuneemmista demokratioista on perustuslaissaan alkulause. Niistä erityisesti Irlannin on hyvin nationalistinen ja Portugalilla historialliseen tapahtumaan viittaava.

On selvää, että uudessa Unkarin perustuslaissa on hyvin omaperäinen johdanto. Nationalismia on usein sanottu kansalaisusko(nno)ksi, ja Unkarissa on nyt jo nimen perusteella kansallinen uskontunnustus. Se säädettiin lyhyellä varoitusajalla, vaalien jälkeen konservatiivisin arvoin ja valtapoliittisin laskelmin. Johdanto on varsin poikkeuksellinen, harvinaisen pitkä ja kansallismielistä identiteettiä pönkittävä, varsinkin kun se on laadittu EU:n jäsenmaassa 2011 – sinänsä Euroopassa ei ole ainutlaatuista, että perustuslain hyväksymisestä ei ole järjestetty kansanäänestystä. Sisällöltään lähimmät vertailukohdat ovat ennen EU-jäsenyyttä toteutuneet

Kroatian, Liettuan tai Slovakian johdannot. Sen sijaan tekstin rakenteelle ja argumentaatiotavalle ei löydy mallia tai esikuvaa muista tässä tarkastelluista johdannoista: me-retoriikan johdanto on tällä hetkellä ehkä jopa vahvin yritys rakentaa valtiollista Identiteettipolitiikkaa – isolla I:llä – Euroopassa. Yhtäältä kansakuntapuhe, ”me, Unkarin kansakunnan jäsenet” globalisoi kansakunnan ja vetoaa etniseen identiteettiin Ruotsista Australiaan, mutta toisaalta vaikuttaa erityisesti juuri Unkarin valtion rajojen tuntumassa asuviin. Johdannosta löytyy myös nationalismin peruskertomus ”kulta-ajasta”, ”meitä” kohdanneesta vääryydestä ja odotushorisontissa siintävä mahdollisuus tulla jälleen ”suureksi” – mitä kaikkea se sitten tarkoittaneekaan. Muisti-teeman kannalta johdanto rajaa, muokkaa ja institutionalisoi: esimerkiksi vuosi 1989 ja uuden järjestelmän

synty eivät ole enää maininnan arvoisia. Toisaalta mukana on myös – jopa mahdolliseksi länsikritiikiksi tulkittava – muistutus: Unkari on aineiston ainoa, joka haluaa kertoa sotineensa ”Euroopan” puolesta kautta vuosisatojen.

Tulevia menettelytapakeskusteluja ajatellen tarkastelussa oli mukana sekä perustuslakeja, jotka on vahvistettu kansanäänestyksellä sekä sellaisia, joita ei ole. Demokratian kannalta lain kunnioitusta ja yhteisymmärrystä voi edesauttaa, jos lain laadinnassa on saavutettu mahdollisimman suuri konsensus ja tulos joko vahvistetaan kansanäänestyksellä tai kahdessa peräkkäisessä vaaleilla valitussa parlamentissa. Johdanto tai historia sinänsä eivät ole välttämätöntä: olemassa on maita, joiden demokratiakehitys on vahvistunut ilman erillisiä johdantoja tai korulauseita.

Viitteet

- 1 Kulttuurisen muistin kehittäjän Jan Assmannin ehdotus on kommunikatiivinen muisti: jyrkkä individualismi on kuin yksityinen kieli, joka on vain yhden henkilön ymmärrettävissä (Assman 2006, 3). Tässä yhteydessä voi mainita myös transkulttuurisen muistin, jonka sateenvarjon alla tutkitaan nyt esimerkiksi rajat ylittävää muuttoliikettä, uhrin tematiikkaa ja postkoloniaalista muistia. Voidaan puhua myös menneisyyspolitiikasta, jolloin nähdäkseni politiikan aikaulottuvuus nousee keskeisemmäksi kysymykseksi.
- 2 Eräänlaisena innoittajana on toiminut Pauli Kettusen ajatus (2008) sekä Nations (2012).
- 3 Siinä missä konstruktivistit ovat puhuneet yksilöiden sosiaalistamisesta ja erilaisten käytäntöjen sisäistämisestä (ks. esim. Berger & Luckmann 1966), Reinhart Koselleck arvioi, että biologisten sukupolvien ohella voidaan puhua myös poliittisista sukupolvista (Koselleck 1988, 19–25). Tämä liittyy ajatukseen, että erityinen kokemustila (*Erfahrungsraum*) pitää sisällään myös yksilön ylittäviä kokemuksia.
- 4 Pakier ja Stråth huomioivat, kuinka eurooppalaisia yhdistämään pyrkivässä luonnoksessa vedottiin epämääräisesti kulttuuriin, uskontoon ja humanistiseen perinteeseen. Sen sijaan viitteitä ei ollut esimerkiksi sellaisiin ikävämpiin asioihin kuten kolonisaatioon, etnisiin puhdistuksiin, maailmansotiin, totalitarismiin tai kansanmurhaan (Pakier & Stråth 2010, 1).
- 5 Myös vanha neuvostoretorinen johdanto pantiin uusiksi: vuonna 1989 mainittiin vain parilla rivillä lain olevan väliaikaisen tarkoituksenaan auttaa siirtymistä parlamentaariseen demokratiaan, sosiaaliseen markkinatalouteen ja oikeusvaltioon.
- 6 Perustuslaki vietiin läpi siitäkin huolimatta, että yli 40 vaikutusvaltaista tieteen edustajaa kirjoitti avoimen kirjeen. Enemmistöltään lähinnä liberaaleihin ja vasemmistoon identifioitavien allekirjoittajien mukaan perustuslain johdanto ei ota huomioon historiantutkimuksen tuloksia ja käytännössä estää menneisyyden, kuten esimerkiksi juutalaisvainojen, kriittisen tarkastelun: ei perustuslain eikä sen johdannon tule arvioida historiallista aikakautta, vaan tehtävä kuuluu

- historiantutkimukselle. Myöhemmin osa historioitsijoista on ollut huolissaan ”muistiteollisuuden ja traumapörssin” noususta. (Népszabadság 9.4.2011 & 19.10.2013).
- 7 Sellaiseen on vedonnut esimerkiksi brittikonservatiivi ja eurodemokraattien jäsen Sir Edward Leigh, jonka mukaan Unkarin malli on täysin demokraattinen (Magyar Nemzet 3.7.2013).
  - 8 Euroopan neuvoston ihmisoikeuksien monitorinnissa mukana ovat Albania, Armenia, Azerbaidžan, Bosnia ja Hertsegovina, Georgia, Moldova, Montenegro, Serbia, Ukraina ja Venäjä.
  - 9 Englannin käännös *hold* vähentää tämän ”kansallisen uskontunnustuksen” kansalaisuskonnotlistasta sävyä. Kyseessä on uskon, ei uskonnon tunnustaminen.
  - 10 ”We the people of the United States, in order to form a more perfect union, establish justice, insure domestic tranquility, provide for the common defense, promote the general welfare, and secure the blessings of liberty to ourselves and our posterity, do ordain and establish this Constitution for the United States of America.”
  - 11 Irlannin perustuslaki (1937) on erottelusta klasminen esimerkki: johdannon jälkeiset artiklat käsittelevät kansakuntaa (*Nation*), joka käsittää koko saaren ja kaikki saarella syntyneet. Vasta tämän jälkeen tulee valtio (*State*), presidentti, parlamentti, jne.
  - 12 Kansakuntaa korostavien yhteydessä Kroatian ilmaisu on *hrvatskoga naroda*, Liettuun *Lietuviu tauta*, Puolan *narod Polski*, Slovakian *narod slovenský* ja Unkarin *magyar nemzet*.
  - 13 Tällaisia ovat Albania, Armenia, Kirgisia, Kosovo, Latvia, Moldova, Mongolia, Turkmenistan, Uzbekistan, Valko-Venäjä, Venäjä.
  - 14 Sen sijaan Saksassa ajatus tuhatvuotisesta valtakunnasta olisi poliittisesti mahdoton, eikä johdannossa myöskään ole selvästi historiallisiksi tulkittavia viitteitä. Liittotasavallan vuoden 1949 perustuslaki luetteli kaikki Saksan osavaltiot *Länder*, todeten lain koskevan ”koko Saksan kansaa” eli myös silloista itävyöhykettä.

Lähteet

- Constitution of the Republic of Kosovo. www.kryeministri-ks.net, 15.10.2013.
- Constitutions. www.legislationline.org/documents/section/constitutions/, 15.10.2013.
- European Commission for Democracy through Law (2011) Opinion on three legal questions arising in the process of drafting the New Constitution of Hungary - Adopted by the Venice Commission at its 86th Plenary Session (Venice, 25–26 March 2011). *CDL-AD (2011) 001*.
- Magyarország Alaptörvénye. www.parlament.hu, 31.10.2013.
- Revised Hungarian constitution. European Parliament resolution of 6 July 2011 on the Revised Hungarian Constitution. *Official Journal of the European Union* C33E (56), 5 February 2013, 17–21. eu-lex.europa.eu, 15.10.2013.

Kirjallisuus

- Ágh, Attila (2012), The Hungarian Rhapsodies: The Conflict of Adventurism and Professionalism in the European Union Presidency. – *Journal of Common Market Studies* 50:1, 68–75.
- Aksu, Eşref (2009), Global Collective Memory: Conceptual Difficulties of an Appealing Idea. – *Global Society* 23:3, 317–332.
- Assmann, Jan (2006), *Religion and Cultural Memory*. Stanford: University Press.
- Bell, Duncan (2006), Introduction: Memory, Trauma and World Politics. – *Memory, Trauma and World Politics: Reflections on the Relationship Between Past and Present*. Ed. Duncan Bell. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–29.
- Berger, Peter L. & Thomas Luckmann (1966), *So-*

- cial Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge.* Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Kettunen, Pauli (2008), *Globalisaatio ja kansallinen me.* Tampere: Vastapaino.
- Kissane, Bill & Sitter, Nick (2010a): National identity and constitutionalism in Europe: Introduction. – *Nations and Nationalism* 16:1, 1–5.
- Kissane, Bill & Sitter, Nick (2010b): The marriage of state and nation in European constitutions. – *Nations and Nationalism* 16:1, 49–67.
- Koselleck, Reinhart (1972), Einleitung. – *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politischen-sozialen Sprache in Deutschland. Band I, A–D.* Hgs. von O.Brunner, W.Conze & R.Koselleck. Stuttgart: Ernst Klett, xii–xxvii.
- Koselleck, Reinhart (1988), Erfahrungswandel und Methodenwechsel. Eine historisch-antropologische Skizze. – *Historische Methode.* Hgs. Maier Christian & Jörn Rusen. München: DTV, 19–47.
- Lebow, Richard, Ned (2006), The Memory of Politics in Postwar Europe. – *The Politics of Memory in Postwar Europe.* Eds. Richard Ned Lebow & Wulf Kansteiner & Claudio Fogu. Durham and London: Duke University Press, 1–39.
- Lebow, Richard, Ned (2008), The Future of Memory. – *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science* 617:1, 25–41.
- Lijphart, Arend (1999), *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries.* New Haven and London: Yale University Press.
- Magyar Nemzet 14.5.2010.
- Megill, Allan (2007), *Historical Knowledge, Historical Error: A Contemporary Guide to Practice.* Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Müller, Jan Werner (2002), Introduction: the power of memory, the memory of power and the power over memory. – *Memory and Power in Post-War Europe.* Ed. Jan Werner Müller. Cambridge: Cambridge University Press, 1–35.
- Nations and Their Others: Finland and Hungary in Comparison* (2012). Eds. Heino Nyyssönen and Mari Vares. Helsinki: East and West.
- Népszabadság 5.7.2010; 9.4.2011.
- Nousiainen, Jaakko (2013), Suomen hallitusjärjestelmä: Sekoittuneesta valtiomuodosta parlamentaariseen. oikeusministeriö.fi, 15.10.2013.
- Nyky-suomen sanakirja* (1992), Osa 2, J-K. Toim. Matti Sadeniemi. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- Nyyssönen, Heino (2011), Kun perustuslaista tulee historiankirja. – *Turun Sanomat* 23.4.
- Nyyssönen, Heino & Halla, Matti (2013), Muisti, kokemus ja historiallinen käänne kansainvälisessä politiikassa: Näkökulmana Richard Ned Lebow ja Reinhart Koselleck. – *Kosmopolis* 43:2, 21–38.
- Pakier, Malgorzata & Bo Stråth (Eds.)(2010), *A European Memory?* New York, Oxford: Berghahn Books.
- Sakwa, Richard (2011), *The Crisis of Russian Democracy.* Cambridge: University Press.